

Прямі іноземні інвестиції в країнах із перехідною економікою (на прикладі Польщі)

Проаналізовано способи та механізми трансформації польської економіки. Висвітлено й охарактеризовано основні етапи реформ та їх результати. Проаналізовано етапи й механізми лібералізації руху капіталу в Республіці Польща. Розглянуто роль, обсяги та динаміку прямих іноземних інвестицій у Польщу та їх вплив на економіку Республіки Польща. Висвітлено роль процесу кластеризації в польській економіці та місце у ньому малих та середніх підприємств. Розглянуто вплив глобальної економічної кризи на польську економіку та способи запобігання проникненню кризових явищ у неї.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційний клімат, технологічний розрив, сучасні технології, конкурентоспроможність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Інвестиційна діяльність – визначальний фактор економічного росту будь-якої країни. Тому питання її активізації є особливо актуальним для країн Центральної та Східної Європи на сучасному етапі. Світовий досвід показує, що країни з перехідними економіками не здатні були вийти з економічної кризи без залучення й ефективного використання іноземних інвестицій. Адже іноземні інвестиції, акумулюючи підприємницький, державний та змішаний капітал, сприяють формуванню національних інвестиційних ринків і виступають каталізатором утворення внутрішніх ринків товарів і послуг. Зокрема, особливо актуальним є вивчення зв'язку між припливом прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в економіку й структурними зрушеннями в ній, що зумовлюється швидкими темпами зростання й розвитку транснаціональних компаній (ТНК) і посиленням процесу реструктуризації світової економіки.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналізу міжнародної інвестиційної діяльності присвячено ряд фундаментальних праць Дж. Мілла, А. Маршалла, Дж. Кейнса, Е. Хансена, Р. Харрода, М. Фрідмана, І. Шумпетера та ін. На сучасному етапі вплив іноземних інвестицій на економіку країни досліджують такі автори, як А. Шакіна [4], М. Чечетов [5], В. Борщевський [1; 2] та багато інших. Незважаючи на появу великої кількості праць, присвячених цій проблемі, на наш думку, залишається безліч питань, пов'язаних із неоднозначною роллю іноземного капіталу в розвитку країни-реципієнта інвестицій та із взаємозв'язком процесів іноземного інвестування та економічного росту країни.

Не обійшли ці процеси й країни Центральної та Східної Європи, що стали в кінці 1980-х рр. і на початку 1990-х рр. на шлях демократичних перетворень і повернення до ринкової моделі економіки. У стратегії економічних реформ цих країн на залучення іноземного капіталу відведена одна з головних ролей, акцент зроблено на прямі іноземні інвестиції.

Мета статті – дослідження ролі, обсягів та динаміки прямих іноземних інвестицій в Польщу та аналіз впливу прямих іноземних інвестицій на польську економіку. До основних завдань належить визначення каналів переміщення через іноземні інвестиції сучасних технологій, формування їх ролі у модернізації польської економіки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Економіка Польщі є взірцем вдалої трансформації. Саме Польща була першою з країн «Нової Європи», яка законодавчо прийняла програму ринкових реформ після приходу до влади в 1989 р. уряду Тадеуша Мазовського, сформованого «Солідарністю».

З 1 січня 1990 р. почалося виконання програми радикальних реформ, спроектованих командою економістів під керівництвом Лешека Бальцеровича, який, зайнявши посаду віце-прем'єра, очолив виконання програми економічних перетворень, що пізніше одержала назву «шокова терапія». Цей план передбачав звільнення від регулювання урядом цінової політики, децентралізацію та приватизацію економіки. У результаті виник вільний ринок, національний валовий продукт почав збільшуватися на кілька відсотків щорічно, була вирішена проблема інфляції, яка ще в 1989 р. становила майже 700 %, а у 2011 р. знизилася нижче 4 %.

Важливе значення для ефективного економічної реформи мало також те, що наприкінці 90-х років у Польщі проведено адміністративну реформу, в результаті якої замість 49 воєводств було

створено 16. Під час цієї реформи було здійснено передачу багатьох владних повноважень, включаючи фінанси на місця.

Також слід відзначити, що Польща вже у 1989 р. поставила перед собою дві стратегічні цілі: членство у НАТО та ЄС, які нині реалізовано. У прагненні досягнення цілей уряд Польщі сам провів ініціативу і вже 26 січня 1991 р., майже за рік до підписання Угоди про асоціацію, у Польщі було створено спеціальну інституцію Уповноваженого уряду з питань євроінтеграції та закордонної допомоги, до завдань якого належали: гармонізація та координація адаптаційних й інтеграційних процесів Республіки Польща з ЄС та здійснення контролю за перебігом цих процесів; ініціювання та організація робіт, а також заходів, що мають на меті створення умов для інтеграції Польщі до ЄС, особливо у сфері економіки, права та інституційно-організаційній сфері; координування заходів, пов'язаних із отриманням та використанням допомоги з-за кордону. [1]

На польську програму реформ було виділено фінансову допомогу Заходу у вигляді позики МВФ у 700 млн дол., позики Банку міжнародних розрахунків (Швейцарія) у 215 млн дол., стабілізаційного фонду в 1 млрд дол. усіх країн ОЕСР.

Перший стабілізаційний етап польських реформ завдяки стислим строкам був проведений оперативно і досить безболісно. Наступний етап програми – здійснення структурних перетворень, що тривають і зараз, безумовно є значно тривалим процесом, де головні завдання – це перетворення промисловості, формування фондового ринку, реформа фінансово-банківської системи й утворення ринкових структур.

І хоча спочатку усі країни перехідної економіки мали схожі умови, Польща досягла набагато більшого успіху, порівняно з іншими. Завдяки радикальним суспільно-економічним трансформаціям сьогодні вона може пишатися економікою з переважною часткою приватного сектора та інституційною інфраструктурою, що швидко розвивається.

У країні спочатку надавалась перевага залученню стратегічних інвесторів, у тому числі й іноземних, а також фондовому методу продажу державних активів. Спочатку розроблялися програми для переговорів з іноземними інвесторами. Однак з відомих причин іноземні інвестори з великою обережністю приходять на ринки, де домінує політична і економічна нестабільність.

Першопочатково влітку 1990 р. польський уряд планував приватизувати близько 20 підприємств у другій половині року. Але восени плани значно були скоректовані. У цей час держава продає акції п'яти великих компаній та чотирьох дрібних.

Особливих успіхів Польща досягла у сфері малої приватизації. Створювалися нові приватні підприємства, зазвичай у формі товариств або компаній з обмеженою відповідальністю, що належали переважно польським громадянам. Це були переважно невеликі, але ефективні підприємства, фабрики, майстерні торгові компанії і фірми у сфері послуг. До кінця 1990 р. «в руках» приватників було приблизно 40 % підприємств роздрібною торгівлі, близько 60 % підприємств громадського харчування та 50 % комерційних банків [2].

У 1991–1992 рр. акціон приватизовано через 13 підприємств. Частина підприємств мала бути ліквідована. Широко застосовувалася оренда підприємств трудовими колективами, а також їх продаж вітчизняним і зарубіжним фірмам. Серед промислових підприємств переважали дрібні з числом зайнятих до п'яти чоловік. Діяльність малих підприємств була пов'язана із дерево- й металообробкою, харчовою і швейною промисловістю. У приватному секторі було зайнято майже половину працівників. Зоною найбільшої експансії у 1991 р. стала торгівля. Так у роздрібній торгівлі питома вага приватних магазинів становила 75 % [3].

У Польщі на сучасному етапі у приватному секторі виробляється майже 70 % вітчизняного валового продукту. Він забезпечує понад 70 % робочих місць професійно активних поляків у країні [4].

Також слід зазначити, Польща на шляху трансформації своєї економіки досягла успіхів завдяки діяльності малих і середніх підприємств (МСП) і початку в країні процесу кластеризації економіки. Сьогодні в Польщі налічується більш 2,5 млн підприємств, 99,8 % з яких це МСП, що є стержнем польської економіки. Вони надають роботу більш ніж 7 млн людей (понад 2/3 робочих місць).

Малі й середні підприємства забезпечують 50 % польського ВВП, 50 % експорту, а також 60 % імпорту країни [5].

Розвиток ділової активності Польщі в новому столітті став доволі складним через різноманітність явищ і нових інститутів, що впливають на цю активність. Організації, що надають підтримку польському підприємництву, працюють на локальному, регіональному й національному рівнях.

Останнім часом відбувається швидка зміна профілю діяльності організації підприємств, оскільки, втративши функції представництва, вони почали працювати на комерційній основі, концен-

труючись на впровадженні кластерного підходу в розвитку економіки. Інтерес до реалізації кластерних ініціатив і формування кластерів в Польщі постійно динамічно зростає. Так, у 2012 р. вже існувало 223 кластери та кластерні ініціативи. Сьогодні деякі з них визначаються як сформовані інноваційні промислові кластери. Процеси кластеризації відбуваються майже в усіх регіонах Польщі. Найбільшу кількість цього типу підприємств у галузі управління виробництвом було зареєстровано в Мазовецькому і Великопольському воєводствах. Сектори, в яких вже працюють індифіковані кластери, тісно зв'язані з регіональними можливостями і специфікою.

Серед міст, які у Польщі вважаються інноваційними, можна виділити такі, де найефективніше діє практика функціонування кластерів.

Так, кластер промислової автоматики та управління міста Гданськ охоплює 57 підприємств, із яких майже 22 фірми займаються виробництвом, 19 фірм пропонує послуги проектних робіт, у той час як інші фірми відповідають за торгівлю. Таким чином, майже 2200 осіб знайшли місце роботи у цьому секторі. Будівельний кластер у Свентокшиському воєводстві охоплює близько 60 будівельних організацій. Балтійський енергетичний кластер охоплює значну територію Польщі (від Ромаліна через Поморське воєводство та східну територію Вармінсько-Мазурського воєводства). Головна мета цього кластера – виробництво теплової електроенергії на підставі сонячної, вітрової електроенергії та гідроенергії.

На сьогодні існує багато бар'єрів кластеризації економіки Польщі, але попри наявні перепони на шляху кластеризації, брак порозуміння щодо важливості об'єднання зусиль, розвиток кластерної політики в Польщі вражає своєю динамічністю.

Для покращення загальних умов здійснення економічної діяльності в рамках кластерів у Республіка Польща створюють центри обслуговування підприємств, розробляють спрощені механізми обслуговування підприємств, удосконалюють систему підвищення працівників тощо.

Мотивацією для створення кластерів на території Польщі є координування та підтримка органами державної влади діючих інституцій у здійсненні ними інноваційної діяльності, а також формування відповідного каталогу (бази даних) науково-дослідницьких проектів та досягнень, а також пропонування органами державної влади повного спектру інформації для розвитку інноваційних фірм на території республіки Польща. Підприємства, які входять до конкретних кластерів, налагоджують також співробітництво за кордоном.

Міжнародна інвестиційна позиція Польщі відіграє важливу роль у визначенні зовнішньої та внутрішньої політики держави. Перші роки трансформації польської економіки не були вдалим для залучення іноземних інвестицій. Однак послідовне впровадження ринкових реформ та реструктуризаційних процесів в економіці, відчутне покращення макроекономічних показників, а також економічного законодавства, стабілізація зовнішньої та економічної політики дали позитивні результати. Поступово з року в рік збільшувався обсяг іноземних інвестицій в польській економіці. Приплив іноземних інвестицій, які надійшли до кінця 2010 р., становив 9110 млн дол. (табл. 1) [6].

Таблиця 1

Динаміка прямих іноземних інвестицій у Польщу (млн дол.) *

Роки	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Річний обсяг ПІІ	2830	1491	2510	5197	5678	9674	7891	10 801	7118	6064	6420	12 873	7724	15 741	16 674	10 970	6702	9110

*Джерело: Головний державний статистичний офіс Польщі

Рекордним стосовно залучення прямих інвестицій був 2000 рік і становив 20,7 % сукупної вартості інвестиційних витрат у Польщі. Іноземні інвестори інвестували приблизно 10,6 млрд дол. Було це на понад 2 млрд дол. більше, ніж у 1999 р. (зростання на 34 %), у результаті чого Польща укріпилася на позиції лідера в Центральній і Східній Європі.

У 2000 р. було залучено 85 великих інвестицій, що складало близько 4 % інвестицій в Європі (восьме місце в Європі). Кількість проектів виросла на 25 % (у Європі на 5), що спричинило залучення інвестицій до спеціальних економічних зон (СЕЗ) – податкові пільги в обмін на інвестиції.

У списку найбільших закордонних інвесторів, розробленому PAIZ, опинилися 903 фірми з 34 країн світу, які розмістили щонайменше 1 млрд дол. Слід зазначити, що 60 % іноземного капіталу розміщено в товариствах, які належать до іноземного капіталу, а тільки 7 % капіталу потрапило до товариства з незначною закордонною часткою.

Потрібно зауважити, що велика частка ПІІ концентрується в більшості традиційних трудовітких і сировинних галузях. Тільки 5 % інвестицій розміщено в промисловості машин і обладнання, а також машин і апаратури. Іноземний капітал розміщується в галузях, де домінує проста промислова переробка, або у фінансових послугах і торгівлі, лише незначна кількість – у промисловості великої техніки.

Закордонний капітал у Польщу надходить з ЄС та США. Він залучається до індустриальних регіонів із розвинуеною технічною, фінансовою і суспільною інфраструктурою, а не до регіонів із низькою ефективністю господарювання і високим безробіттям, що є негативним для розвитку польської економіки.

Перший десяток найбільших інвесторів – це France Telecom, Fiat, Citibank, RAO Gazprom, Vivendi, United Pan-Europe Communications, UniCredito Italiano, Bayerische Hypo – und Vereinsbank AG oraz General Motors Corporation.

Звичайно, згідно з польським законодавством на деякі види господарської діяльності іноземному інвесторові потрібно отримати концесію. До таких видів діяльності належать, наприклад, пошук і видобуток корисних копалин, переробка і продаж дорогоцінних металів, виробництво, розлив і очистка спирту. Закритою сферою для іноземних інвесторів є лотерейні ігри й лотереї.

Іноземний капітал впливає на розвиток інноваційності та на виникнення в країні глобальних технологічних рішень, але частка іноземних інвесторів у сукупності витрат на інновації є низькою. До Польщі переносилися в перший період готові технологічні рішення, оскільки польська економіка не була готова до поглинання ринком сучасних технологій. Використовували конкурентну перевагу і знання, вироблені на материнських ринках, а інноваційні рішення привозили з країни походження капіталу.

Тільки нечисленні закордонні фірми враховували потребу ведення інноваційної діяльності та діяльності у сфері наукових досліджень і розвитку Польщі, що дає шанс на майбутнє і дасть змогу розглядати Польщу як місце локалізації інновацій та діяльності наукових досліджень і розвитку.

Звичайно, на сучасному етапі розвитку Польщі є певні зрушення. Нові технологічні та організаційні рішення, що приймаються в фірмах із іноземним капіталом (автомобільної, цементної, кондитерської і фармацевтичної промисловості), поступово проникають до різних секторів економіки і сприяють створенню тісних технологічних, кооперативних союзів. Завдяки тому швидкими темпами просувається комп'ютеризація виробничих процесів, навчання працівників і, як наслідок, усе більше фірм, які діють у Польщі, отримують міжнародні сертифікати якості ISO-900 [6].

Завдяки сучасним інструментам управління, а також найновішим технологіям багато польських фірм лідирують на ринку, виробляють продукти за міжнародними стандартами і змагаються з позитивними результатами із закордонними виробниками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що проблема вливання іноземного капіталу в економіку Польщі залишається надзвичайно актуальною, особливо в контексті загострення на ринках капіталу.

Вважаємо, що в наступних роках ПІІ повинні суттєво впливати на технологічну перебудову і модернізацію польської економіки, прискорюючи процес консолідації і об'єднання окремих фірм у великі та потужні за капіталом і продуктами групи.

Варто також наголосити на тому, що сьогодні у Польщі створено потужний інтегрований та чітко структурований фінансовий ринок.

Загальна логіка лібералізації капіталу в Польщі може бути відображена таким чином:

- лібералізація припливу ПІІ;
- зниження спреду процентних ставок і підвищення гнучкості обмінного курсу;
- лібералізація довгострокових портфельних інвестицій (спочатку приплив, потім відтік разом із відтоком ПІІ), довгострокові кредитні потоки;
- змінний обмінний курс;
- лібералізація короткострокових рухів капіталу (спочатку приплив, потім відтік), операцій з деривативами.

Чітке і означене визначення керівництвом Польщі стратегічного напрямку розвитку країни, своєчасна ініціатива щодо інтеграційних процесів, підкріплена реальними діями щодо виконання взятих зобов'язаних за угодами з ЄС, поступова лібералізація ринку відкрила двері для швидкого та ефективного розвитку малого та середнього бізнесу, приватизаційних процесів, відбулась лібералізація фінансового ринку, банківського сектора.

Польща на сьогодні менше, порівняно з іншими країнами Європейського Союзу, потерпає від кризи. Польська економіка була більше підготовлена до цього явища. По-перше, банківська система виявилася досить міцна, з серйозними валютними резервами. Вона не знає такого явища, як неповернення кредитів і депозитів. Звісно, сьогодні деякі галузі відчувають проблеми, зокрема будівництво, металургія, суднобудування, однак польський уряд має антикризову програму.

Джерела та література

1. Бесараб М. Б. Досвід європейської інтеграції Польщі; перспективи для України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 21.01.01 / Бесараб М. Б. – К., 2004. – 22 с.
2. Гатлиб М. Бухгалтерський учет в условиях рыночной экономики Польши [Электронный ресурс] / М. Гатлиб. – Режим доступа : www.Polska.ru
3. Матьцис С. Экономическая политика переходного периода в Польше / С. Матьцис // Вопрос экономики. – 1992. – № 3. – С. 40–45.
4. Білоченко А. М. Розвиток фінансового ринку республіки Польща / А. М. Білонченко // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 86–96.
5. Конвергенція економічних моделей Польщі та України : монографія / за ред. Д. Г. Лук'яненка та ін. – К. : КНЕУ, 2010. – 719 с.
6. Головне статистичне управління Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stat.gov.pl/gus>
7. Інструменти підтримки інноваційності малих і середніх підприємств: досвід Польщі та Європейського Союзу : монографія / О. Борковські та ін. – Познань ; Київ : Варшав. ун-т економіки та менеджменту, 2009. – 186 с.

Коваль Галина. Прямые иностранные инвестиции в странах с переходной экономикой (на примере Польши). Проанализированы пути и механизмы трансформации польской экономики. Освещены и охарактеризованы основные этапы реформ и их результаты. Проанализированы этапы и механизмы либерализации движения капитала в Республике Польша. Рассмотрена роль, объемы и динамика прямых иностранных инвестиций в Польшу и проанализировано их влияние на польскую экономику. Освещены роль процесса кластеризации в польской экономике и место в нем малых и средних предприятий. Рассмотрено влияние глобального экономического кризиса на польскую экономику и пути предотвращения проникновения кризисных явлений в нее.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестиционный климат, технологический разрыв, современные технологии, конкурентоспособность.

Koval Galyna. Direct Foreign Investments in Countries With Transitional Economy (on the Example of Poland). Ways and mechanisms of transformation of the Polish economy are analysed. The basic stages of reforms and their results are reflected and described. The stages and mechanisms of capital flow liberalization in Poland were analysed. The role, value and dynamics of the foreign direct investment in Poland and its exerted influence on the its economy development was considered. The role of clusterization process in the Polish economy and place of small and medium enterprises in it was given. The influence of global economic crisis on the Polish economy and the ways of crisis prevention was considered.

Key words: foreign direct investment, investment activity, investment climate, technological gap, modern technologies, competitiveness.